

Det ender godt.

En kritisk anmeldelse af Kaj Mogensen: *Frelse og Fortabelse*. Frederiksberg 2012

Rektor på Dansk Bibel-Institut Børge Haahr Andersen

Sidst i 80'erne formulerede tidligere domprovst Knud Gjesing i Præsteforeningens Blad en række teser, hvor han i bevidst opposition til nogle formuleringer i Confessio Augustana (CA) gjorde sig til talsmand for læren om alles frelse. I den forbindelse gjorde han opmærksom på, at det var helt bevidst, han havde ventet med at offentliggøre sit syn, til efter at han var gået på pension. Det gav ham mulighed for at formulere sig helt frit, hvorimod det jo kunne give problemer i forhold til hans forpligtethed på den lutherske bekendelse, hvis han stadig havde siddet i en tjenestemandstilling.

Kaj Mogensen er også pensionist, men at hans digre værk på 437 sider først udkommer nu, har ikke samme begrundelse som Knud Gjesing. Kaj Mogensen har de sidste 25 år offentligt og frejdigt argumenteret for troen på alle tings genoprettelse i opposition til den athanasianske bekendelse fra oldkirken og den augsburgske bekendelse fra reformationstiden. Når han har kunnet gøre det, skyldes det ikke blot biskoppelig uvilje mod at rejse en læresag om dette emne. Det skyldes i høj grad, at Kaj Mogensen er blevet bannerfører for en folkekirkelig hovedstrøm, som har gjort op med den fælleskirkelige og reformatoriske lære om evig frelse og evig fortabelse og erstattet det med en lære om alle tings genoprettelse. Nu har Kaj Mogensen samlet sit livslange arbejde med emnet i en bog, hvor han bibelteologisk og systematisk har gennemarbejdet emnet. Som han skriver i forordet, er *temaet set i en mere omfattende teologisk sammenhæng, således at bogen også kan opfattes som en samlet tros lære med et bibelteologisk udgangspunkt* (s.9). Den centrale tese, som er Kaj Mogensens alternativ til CA 17 og Athanasianum, er: *Troen på, at der er en kærlig Gud, som har åbenbaret sig i Jesus Kristus, troen på, at Gud elsker mennesker med en livgivende selvhengivende og magtfuld kærlighed, troen på, at alle mennesker er omfattet af Jesu Kristi forsonergerning og håbet om det brudte skaberværks genoprettelse* (s14)

Kaj Mogensen forholder sig næsten udelukkende til den danske debat om emnet, men inddrager dog enkelte steder nogle af de nyere udenlandske protestantiske teologer. Hvad der er mere bemærkelsesværdigt er, at Kaj Mogensen stort set kun har én frontstilling, nemlig det, som han kalder den kirkelige højrefløj. Det er os teologer fra Menighedsfakultetet, Dansk Bibel-Institut, Evangelisk Luthersk Netværk og vores bagland, som Kaj Mogensen har valgt at gøre op med. Enkelte steder kan han debattere med fx Jakob Wolf m.fl., men det er undtagelsen. Det er bemærkelsesværdigt. Kaj Mogensen kunne vælge at gøre op med den rendyrkede eksistensteologi eller den politiske teologi, hvor evighedsdimension i den kristne tro er tolket i eksistenskatagorier eller helt fornægtet. Han kunne vælge at distancere sig fra Grosbølls reduktion af kristen opstandelsestro til et narrativ livstolkning. Så er der hele reinkarnationsbølgen og den flirten med østlig mystik, som præger en ikke ubetydelig del af den danske befolkning. Eller nyateismen, der som bekendt har vind i sejlene. Men set ud fra Kaj Mogensens eget univers er de nævnte teologiske og ideologiske strømninger ikke for alvor noget, der truer hans teologiske helhedssyn. Det gør derimod en insisteren på den athanasianske og augsburgske bekendelse. Så *hellere ateisme end at tro på en sadist* (s. 408). *Troen på den dobbelte udgang .. er skabt af det syndige menneske. Den har sin rod i syndefaldet. ..Den er i virkeligheden gudsbespottelse.. Den er spekulativ* (s. 409) Så er det sagt!

Kaj Mogensens teologiske briller

Jeg havde en meget mærkelig oplevelse i forbindelse med en bisættelsessamtale for år tilbage. En af de pårørende sagde, at hun ønskede "lyse" salmer og tekster og tale ved bisættelsen. Vi skulle fokusere på det positive ved situationen. Denne holdning er ikke så uvant at møde i Københavns Nordvestkvarter. Denne gang viste den sig at være forbundet med en New Age-filosofi, hvor lidelse, sygdom og død og sorg helt blev fortrængt og fornægtet. Hver gang jeg kom til at berøre denne side af menneskelivet i samtalen, fik jeg at vide, at nu tog jeg de forkerte briller på. Hvis blot jeg ville hengive mig til en dybere forståelse af virkeligheden, kunne også jeg lære, at alt i tilværelsen i virkeligheden var godt og positivt. Jeg havde svært ved at forstå det, men måtte bøje mig for, at det var den tilgang, hun havde til mødet ikke blot med sygdom og død, men til hele tilværelsen. Set fra mit eget univers var jeg i tættere kontakt med livets reelle vilkår end hende, og i eftertankens lys måtte jeg spørge, om det var briller eller skyklapper, hun selv havde på.

Kaj Mogensens centrale tese forud for sin gennemgang af det bibelske materiale er, at *udsagn om dobbelt udgang er få og perifere og i modstrid med "den bibelske hovedlinje", mens udsagn om genoprettelse og Jesu Kristi forsonergernings universelle rækkevidde er centrale og i overensstemmelse med Bibelens grundlæggende gudsforestilling og menneskesyn.* (s. 51) Ud fra dette klassificeres og tolkes det bibelske materiale. Igen og igen undres man som bibellæser over, at Kaj Mogensen kan få en række bibeltekster til at sige det præcist modsatte af deres ordlyd. Kaj Mogensen vil mene, at det skyldes, at jeg har de forkerte briller på. Jeg har ikke forstået at læse teksten i lyset af "den bibelske hovedlinje". Set fra mit eget univers er jeg i tættere kontakt med det bibelske univers og den enkelte tekst, idet jeg finder, at et væld af bibelske tekster omtaler den endelige dom - netop ikke som den dom, hvor alle dømmes og alle frikendes, men som den dom, hvor nogle frikendes og andre dømmes. Her er det springende punkt: Er CA art 17 er en sand gengivelse af Jesu forkyndelse og en del af den reformatoriske kristendomsforståelse og ikke et gudsbespotteligt forræderi mod den?

Det bibelteologiske materiale.

I den danske teologiske tradition er der ikke siden Prenters tid gjort mange forsøg på helhedsfremstillinger og slet ikke med et bibelteologisk udgangspunkt. Derfor fortjener Kaj Mogensen ros for at valgt denne tilgang til emnet. På en fin måde lykkedes det Kaj Mogensen at tydeliggøre en hovedlinje i GT, som tager udgangspunkt i skabelse og gudbilledlighed og fortsætter med syndefald, og den etniske linje, knyttet til udvælgelsen af Abraham og de historiske, profetiske og poetiske skrifter, som belyser denne historie. I min studietid var det ikke velset at finde en sammenhængende helhed i den GT-lige skriftsamling, og NT og systematikken brugte ofte GT som en negativ kontrast. Kaj Mogensen formår faktisk meget tydeligt og overbevisende at finde et sammenhængende gudsbillede i GT, som danner baggrund og klangbund for NTs gudsbillede og kristologi. Dette er velgørende læsning og kan være inspiration til mange af os, der gerne vil inddrage den GT-læsning i prædikenen.

Samtidig bliver det allerede i behandlingen af det GT-lige materiale meget klart, at Kaj Mogensen har nogle meget bestemte briller på. Selv om GT med en række undtagelser er ret så tavs om, hvad der sker efter døden, kan Kaj Mogensen igen og igen konkludere med fremhævet kursiv, at GT har en gudsforståelse, etik og eskatologi, som ikke blot er tavs om døden og evigheden, men direkte udelukker en dobbelt udgang af døden og dommen.

Som eksempel kan man tage Kaj Mogensens gennemgang af syndflodsfortællingen. Det motiv, som Kaj Mogensen betoner og rendyrker, er, at Gud frelser og genopretter gennem dommen og skaber en ny begyndelse for Noa og hele verden efter dommen. Dette motiv er vigtigt i teksten og nævnes i NT i 1. Peter 3,20. Alle andre temaer overses eller indordnes i dette ene motiv. I profetlitteraturen i GT og i Jesu forkyndelse i NT bruges syndflodsberetningen til at betone såvel dom som frelse. Gud dømmes den onde og gennemfordævede slægt til død og undergang, men redder Noa og hans familie. Denne timelige dom over de onde og frelse af den retfærdige Noa bruges i Jesu eskatologiske taler som illustration på Guds evige dom og frelse. Hvis Kaj Mogensens pointe med syndflodsfortællingen skulle stå til troende, så burde arken have rummet hele den daværende menneskehed, sådan at alle blev dømt og alle blev reddet. Hans teologiske og selektive tilgang gør, at han rendyrker et element i syndflodsberetningen og ser sin tese bekræftet i den.

Selv om synsvinklen i GT primært er det jordiske og timelige liv, er mønsteret i en lang række GT-tekster, at Gud er den, der frelser og redder sit folk, men dømmes og straffer menneskets gudsoprør og ondskab. Udfrielsen af Ægypten, den profetiske forkyndelse af Herrens dag og Messiasstiden har samme dobbelthed over sig. Guds billedet i GT er både, at Herren er den retfærdige og straffende dommer i forhold til al ondskab, i særdeleshed pagtsfolkets ondskab. Og samtidig, at han er nådig og velsignende mod den, der lever i pagts gudsforhold. Kaj Mogensen udfolder i sin bibelteologiske gennemgang et gudsbillede, hvor frelses- og velsignessiden ved gudsbilledet er mere eller mindre rendyrket. Det kræver en meget hårdhændet og selektiv behandling af de bibelske tekster. Hvis man altså ikke man på forhånd har Kaj Mogensens briller på

Fokus i GT er det jordiske og timelige liv. Men der er en enkelt tekst i GT, som taler om livet efter døden og tilmed om en dobbelt udgang, nemlig Dan 12,1-3. *Her finder en dobbelt udgang sted. Nogle opstår til evigt liv, andre til forhånelse og evig afsky* (s. 123). Men denne sene og apokalyptiske tekst står ifølge Kaj Mogensen isoleret i det GT-lige univers. Hovedlinjen må derfor have forkørselsret.

Hermed er vi forberedt på, hvad der venter med gennemgangen af de NT-lige tekster. Her indleder Kaj Mogensen med at gennemgå en række lignelsestekster. Her støder han jo på det problem, at der er en række lignelser, som i meget klar tekst taler om en dobbelt udgang i dommen. For eksempel lignelsen om ukrudtet i hveden i Matt 13,24-43 (s. 143), som taler om en endegyldig dom ved verdens ende, hvor de onde skal skilles fra de retfærdige og hvor de skal kastes i ovnen med ild, hvor der skal være gråd og tænderskæren. Helst vil Kaj Mogensen forstå ilden som et symbol på en lutningsproces. Teksten handler i værste fald om annihilation. Han citerer én af sine allierede, Johannes Væрге (s.146, note 106) for at sige, at *hos Mattæus er dommen ikke udelukkende en god begivenhed, der renser og lutrer. Den er også en trussel.* Men den evangeliske hovedlinje findes også hos Mattæus: *der er også andre toner i Mattæusevangeliet, hvor Jesu forkyndelse som trøstende og befriende kommer til orde.* (s. 146). I lignelsen om skatten og perlen og voddet (Matt 13,44-52) (s. 149ff) ser det ud til, at der ved verdens afslutning er to grupper mennesker, gode og onde, og at de onde vil blive tilintetgjort i Guds dom. Men nu følger så en meget typisk og gennemgående tolkning for Kaj Mogensen (s.150-151). I virkeligheden er det nemlig det onde i ethvert menneske, som vil blive tilintetgjort. *For anskuelighedens skyld er det onde og det gode fordelt på to grupper af fisk. I "Livets virkelighed" er det blandet sammen. I Guds "time" skal det metafysiske onde, som både er menneskehedens skæbne og skyld, forgå.*

Kaj Mogensen laver en dobbelt gardering. Mattæus er tæt på at tale om en dobbelt udgang af dommen, men det må afvejes i forhold til hovedlinjen hos ham om Guds universelle kærlighed. Samtidig er det muligt at tolke den dobbelte udgang på det enkelte menneskes eksistens. Det onde i mennesket dømmes og tilintetgøres. Det gode får del i genoprettelsen. Lignelsen om kongesønnens bryllup i Matt 22,1-14 *fortæller om dommens alvor og fortabelsens mulighed. Der er apokalyptiske toner, men de kan så fortolkes eksistentielt* (s. 169). I lignelsen om de ti brudepiger (Matt 25,1-13) argumenteres igen for eksistentiel og dennesidig tolkning. (s. 177) *Det afgørende i lignelsen er at forkynde livets alvor og næstekærligheden som fordring. ..For anskuelighedens skyld er de to måder at være til på fordelt på to grupper. I virkelighedens verden har hvert eneste kristent menneske noget af både tåbelige og kloge brudepiger i sig.* I konklusionen gør Kaj Mogensen gældende, at den traditionelle udlægning af lignelsen, hvor den handler om to muligheder efter døden ved Jesu genkomst *tager Alvoren ud af lignelsen* og indbyder enten til fortvivlelse eller til farisæisme (s. 178). Overhovedet at operere med et skel mellem frelste og fortabelse er *en del af den farisæiske grundstruktur, som ledsager læren om den dobbelte udgang* (s. 36). Når Kaj Mogensen tolker lignelser, der beskriver to mulige udgange af dommen, eksistentiel, er det altså ikke motiveret i tekstens ordlyd, men i en voldsom afsky for talen om den dobbelte udgang.

Denne tolkningsnøgle bruges igen og igen om Jesu lignelser. For eksempel i lignelsen om verdensdommen. (Matt 25,31-46) (s 181). *Ved tekstafsnittets afslutning formuleres en dobbelt udgang. Den ene gruppe er velsignet, den anden er forbandet.* Dette er formuleret sådan *for anskuelighedens skyld*, men er to sider af hvert eneste menneskes liv (s186-187).

Der findes en række steder i evangelierne, som betoner, at alle mennesker, jøder såvel som hedninger er målgruppe for Jesu virke og at alle skal høre evangeliet. Samtidig er der udsagn, der betoner, at Jesus er sat til fald og oprejsning, og at ikke alle vil modtage evangeliet. Men ifølge Kaj Mogensen er afvisningen midlertidig (s.215), for på dommens dag vil Guds kærlighed være uimodståelig.

Johannesevangeliet er jo kendt for sin skarpe modstilling mellem liv og død, dom og nåde, mørke og lys. Igen tolker Kaj Mogensen udsagnene om evigt liv ved troen på Kristus både som en præsens og futurisk virkelighed, mens udsagnene om, at den, som ikke tror, er dømt og vedblivende er under Guds vrede som en præsens, men ikke futurisk virkelighed. I Joh 5,28-29 tales der om Menneskesønnen som den kommende dommer. De, der er i gravene, skal høre hans røst. Alle skal opstå, de, *der har gjort det gode, for at opstå til liv, men de, der har gjort det onde, for at opstå til dom.* Her har vi en tekst, som ikke er en lignelse, og som ikke taler om forskellige reaktioner på Jesu forkyndelse her i tiden, men om det, der sker efter død og gravlæggelse. Kaj Mogensen er i stand til at læse denne tekst, sådan at de, der opstår til dom, alligevel ender med at opstå til liv (s.257). Det er svært at forestille sig, at de oprindelige læsere af Johannesevangeliet vil være i stand til at høre teksten på denne måde.

I den paulinske brevsamling betoner Kaj Mogensen de steder, hvor Paulus understreger det universelle perspektiv med Guds frelse og med Kristi forsoning og forligelse samt en række doksologier, hvor Kristus hyldes som frelser og sejrherre. Som eksempel kan man nævne Filipperbrevshymnen (s. 320), som betoner, at slutmålet er, at alle i himlen og på jorden og under jorden skal bekende, at Jesus er Herre. I konteksten i Filipperbrevet er det ret entydigt, at dette ikke betyder, at alle bliver frelst til slut (1,28: *det er et tegn for dem på deres fortabelse, men på*

jerens frelse, 3,19: Mange lever som fjender af Kristi kors. De ender i fortabelse). Men dette anfægter ikke Kaj Mogensen. (s 325): *Den universelle lovprisning må "overdøve" enhver lære om dobbelt udgang.*

Der findes, opsummerer Kaj Mogensen (s 327), en række tekster hos Paulus, som betoner det universelle perspektiv med Kristi gerning, og der findes en række tydelige udsagn om Guds dom over ugudelige mennesker. For eksempel 2. Thes 1,9, hvor Paulus taler om dommen ved Jesu genkomst, at mennesker *skal straffes med evig undergang fjernt fra Herrens ansigt*. Kaj Mogensen formår i mødet med sådanne tekster at harmonisere på den måde, at Guds nåde er evig og omfatter alle. Guds dom hos Paulus er dels de timelige plager i dette liv i vantro og håbløshed samt dommedags renselse og fjernelse af al uret og skyld i det enkelte menneske.

Af én eller anden grund forbigår Kaj Mogensen resten af NT. Om det skyldes, at teksterne i Hebr. og Johs Åb er for besværlige eller at læseren har lært at følge Kaj Mogensens tolkningsmønster, melder historien ikke noget om.

Nogle spørgsmål til Kaj Mogensens systematiske overvejelser.

I de systematiske overvejelser er der meget, som kunne være interessant at kommentere. Mens Kaj Mogensens vurdering af Athanasianum og CA 17 er ubønhørligt kritisk, har han en mere nuanceret tolkning af Luther. Faktisk bruges samme tolkningsprincip på Luther, som han bruger om den paulinske skrifsamling. Han finder et hovedanliggende hos Luther, som er, at den Gud, der har åbenbaret sig i Jesus Kristus ved evangeliet, skænker menneskes troens gave, som retfærdiggør og frelser. Samtidig lærer Luther en dobbelt udgang. Luther burde have forenet troen på den nådige Gud med sin lære om forudbestemmelse, sådan at der kun var én mulighed: *at Gud i sin nåde har forudbestemt hvert eneste menneske til frelse og virker, hvad han kan og vil* (s. 376). Luther har ifølge Kaj Mogensen ikke taget det sidste skridt og den fulde konsekvens af sin reformatoriske opdagelse. Men Luthers hovedanliggende i forkyndelsen problematiserer hans lære om den dobbelte udgang.

1. Kan man slutte fra universel frelsesvilje til universel udvælgelse?

Hermed er vi nået til et af de springende punkter. Kaj Mogensen betoner med rette, at Luther er på klar bibelsk grund, når han betoner den universalistiske linje i den bibelske forståelse af skabelse og frelse. Men den slutning, at det **må** indebære en forudbestemmelse og en udvælgelse af alle til evig frelse, er fremmed for Luther og for hele den lutherske tradition og dukker først op hos nogle protestantiske teologer i det 20. århundrede. Det er meget vanskeligt at se, at det bibelske materiale overhovedet giver mulighed for at ophæve paradokset mellem Guds universelle frelsesvilje og hans partikulære udvælgelse. Det kræver virkelig tolkningskunst at kunne få sentensen *Mange er kaldede, men få er udvalgte* til at betyde, at alle er kaldede og alle er udvalgte.

Det er et helt andet gudsbillede, der præger Luthers prædikener og teologiske skrifter. Helvede betyder for Luther en tilstand, hvori Gud arresterer og anholder syndere i sin vrede. Han viser sin almagt på dem og nægter dem længere at udleve deres gudsfjendskab og oprør mod hans vilje. Helvede er derfor for Luther et "fængsel" (Matt 5,25) en tilstand, hvori man er lagt "som en skammel for hans fødder" (1 Kor 15,25), er bundet på hænder og fødder (Matt 22,13) og tvinges til at anerkende hans herredømme (Fil 2,10-11). Helvede og dommedag hører sammen. Helvede er i

det hele taget "en evig dommedag", ifølge Luther. "For dommedag vil ikke bare være et øjeblik, men være evigt og aldrig ophøre ..." (W.A. 5,590) For Luther er Helvede er ord, der udtrykker Guds eget væsen, hans timelige og evige vrede i mødet med synderen. Den dobbelte udgang er efter mit skøn ikke et fremmedelement i Luthers teologi, men en integreret del af hans gudsforståelse og menneskesyn.

2. Paradoks eller selvmodsigelse.

I den indledende præsentation af læren om den dobbelte udgang skildrer Kaj Mogensen loyalt paradokset: *Fortabelsen bestemmes som en følge af menneskets skyld (onde gerning og/eller manglende tro). Frelsen forstås som Guds gave, som udtryk for Guds nåde og barmhjertighed* (s. 17). I sin vurdering (s 400, 403) accepterer han ikke dette paradoks, men kalder det en "selvmodsigelse". Ifølge Kaj Mogensen bør man enten være reformert og lære dobbelt prædestination eller arminianer og tro på viljens frihed. Den traditionelle lutherske sammentænkning af paradokset: Menneskes evige frelse skyldes Gud alene, mens fortabelsen skyldes mennesket alene, accepterer Kaj Mogensen ikke. Det betyder, at han visse steder kan beskylde os andre for en reformert tankegang: at vi reelt ophæver læren om Guds universelle kærlighed til alle mennesker, og andre steder for en arminiansk tankegang: at vi har en overdreven vægtlægning på menneskes frie vilje s. (405)!

3. Hvor blev det lutherske menneskesyn og arvesynden af?

Indledningsvis betoner Kaj Mogensen, at emnet har med gudsbillede og menneskesyn at gøre. I beskrivelsen af det kristne menneskesyn følger Kaj Mogensen den moderne humanistiske forståelse af mennesket. Menneskes unikke værdi som skabning betones igen og igen. Syndefaldet har gjort mennesket splittet og svagt og skyldigt, så det har brug for syndernes forladelse og den evige renselse, som dommedag indebærer. Men ursynden eller arvesynden, som de lutherske kaldte det, er helt fraværende hos Kaj Mogensen, og dermed bliver menneskesynet skævt i forhold til en traditionel luthersk forståelse. Han bliver nødt til at gøre op ikke blot med CA 17, men også med CA 2: *At mennesket siden Adams fald fødes uden gudsfrygt, uden tillid til Gud og med begær, at denne arvede sygdom eller last er virkelig synd, der også nu fordømmer dem, der ikke genfødes ved dåb og Helligånd, og pådrager dem evig død.*

4. Er dommen på den yderste dag altid en frifindelsesdom?

Et andet afgørende punkt er forståelsen af trosbekendelsens ord om, at Kristus skal komme igen for at dømme levende og døde. Kaj Mogensen forstår denne dom som den ultimative frelseshandling, hvor mødet med Kristus bliver en rensende ild over al synd og urenhed i det enkelte menneske og samtidig et møde med den kærlige almagt, der skaber troen hos den, der har afvist evangeliets forkyndelse i sit timelige liv. Alle bliver dømt, alle bliver frelst. Det ender godt, som Møllehave vil sige, og det gør det for alle. Som det fremgår af ovenstående, har jeg svært ved at se, at det på nogen måde kan forenes med det bibelske materiale. Derudover har vi ingen spor af, at dette har været tolkningen af ordene om Jesus som den kommende dommer blandt de teologer i oldkirken, der formulerede den apostolske eller nicænske trosbekendelse.

5. Er læren om den dobbelte udgang inden for eller uden for kristen tro?

Her er der to lag hos Kaj Mogensen. Teologen Kaj Mogensen mener, at uenigheden om den dobbelte udgang hører med til de trosopfattelser, som der kan være debat om, men som kan rummes inden for et trossamfund (s.45). Og senere: *Forkyndelse af dobbelt udgang vanskeliggør, men behøver ikke at forhindre kristen tro (s.389)*. Men mennesket Kaj Mogensen har en lidenskab, som tvinger ham ud i et helt andet ordvalg. Han dømmes forsvarerne for CA 17 noget længere ude end oldkirkens kætterdomme. At lære den dobbelte udgang er afgudsdyrkelse, er farisæisme, har sin rod i syndefaldet, er værre end ateisme, det er at gøre Gud til en sadist (s 408-409)

Man kan undre sig over, at Kaj Mogensen er så respektfuld over for Luther, men så ubønhørlig kritisk over for CA 17 og ikke mindst over for den del af den danske kirke, som forsøger at fastholde de lutherske paradokser mellem universel frelsesvilje og sekulær udvælgelse i dag. Det har selvfølgelig noget at gøre med, at Luther sammen med Grundtvig har en høj status i Kaj Mogensens teologiske univers. Det har også noget at gøre med, at afdøde ikke kan protestere mod at blive underlagt et hårdhændet tolkningsmønster, mens nulevende har det sære vane, at de tager til genmæle. Kaj Mogensen kunne have valgt at bruge alle sine skældsord om Luthers prædikesaftaling over evangelie- og epistelttekster. Men han vælger rundhåndet at strø dem ud over den kirkelige højrefløj.

Opsummering: Hvilke briller afdækker den bibelske virkelighed?

Der findes timelig lidelse rundt om i verden i et omfang, som jeg har svært ved at rumme, og som jeg ofte fortrænger. Man jeg forsøger ikke at fornægte den, og jeg nægter at tage nogle briller på, som gør den timelige lidelse ikke-eksisterende. Det er, når jeg ser nøden i øjnene, jeg motiveres til at handle, motiveret i, at alle mennesker er elsket af Gud og er skabt i hans billede. Men kun Gud kan rumme verdens nød.

Ifølge Jesu forkyndelse findes der en evig nød, som har sammenhæng med, at uden troen på Kristus er mennesker fortabte, ikke blot her i tiden, men for evigt. Denne nød har jeg svært ved at rumme og som oftest fortrænger jeg den. Kun Gud kan rumme denne nød, og derfor ligger der en hvile i, at det er Kristus og ikke mig, der er hele verdens dommer. Men jeg fornægter den ikke, for det bibelske vidnesbyrd er så entydigt, at end ikke en bibelsk gennemgang med Kaj Mogensens briller kan udviske det. Det, som CA 17 siger om den dobbelte udgang, er efter min overbevisning helt ned i de enkelte ord hentet fra Jesu forkyndelse. Hverken den timelige nød eller den evige forsvinder, fordi et menneske fornægter den. Hvor ubehageligt vi end kan opleve en konfrontation med den timelige eller evige nød, og hvor fristende det kan være at fornægte den, er det dog efter mit skøn ikke vejen frem. Det er ved at se den i øjnene, at man motiveres til at handle. Søren Kierkegaard har et sted den spydige bemærkning til teologers evne til at fortolke sig ud af det anstød, der ligger i de bibelske tekster: *Jeg kan ikke holde ud at være alene med teksten. Stik mig en kommentar*. Denne kommentar kunne være Kaj Mogensens bog om frelse og fortabelse.

Efter mit skøn har Kaj Mogensens gudsbillede og menneskesyn langt mere tilfælles med moderne humanisme end med bibelsk og luthersk kristendom. Alligevel kan hans bog godt være med til at påvise nogle faldgruber ved den fælleskirkelige og reformatoriske lære om frelse og fortabelse. Fokusering på de to muligheder efter døden kan misbruges og føre til magtmisbrug, manipulation, usund frygt, farisæisme osv. I det øjeblik, at det ikke er Kristus, der er den kommende dommer,

men prædikanten, eller hvis prædikanten glemmer, at man altid selv er den første tilhører, kan meget gå galt. Det kan det for øvrigt også, når man taler om den timelige nød i verden.

For så vidt er Kaj Mogensens lidenskab i slægt med Luthers eksistentielle spørgsmål: Hvordan får jeg vished om Guds nåde og frifindelse på dommens dag - for mig selv, mine medmennesker, mit afdøde barnebarn (jf. epilogen s.41 1ff)? Det er blot et helt andet svar, Kaj Mogensen har kæmpet sig frem til, i forhold til Luther, og derfor er hans gudsbillede, menneskesyn og frelsesforståelse så radikalt anderledes end Luthers. Han har – desværre – placeret sig i en klar konflikt med den evangelisk-lutherske kirkes bekendelse.